

TEKSTİL SANATLARINDA ÇARPANA DOKUMA TEKNİĞİNİN KULLANIMI*

THE USE OF TABLET WEAVING TECHNIQUE IN TEXTILE ARTS

Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ**

ÖZ: Tekstil, insanoğlunun gelişim evrelerinin en önemli buluşlarından biri olarak insanlık tarihine de ışık tutmaktadır. Geleneksel olarak tekstil, iplik, lif vb. materyallerin dokuma, örme, keçeleştirme gibi tekniklerin kullanılmasıyla elde edilen bir yüzevidir.

Anadolu'da yaygın olarak kullanılan geleneksel dokumalar; el dokumalar, yaygı dokumalar; halı, kilim, cicim, zili, sumak ile dar en dokumalar; çarpana ve kolondur. Günümüzde söz konusu dokumaların geleneksel kullanım alanları oldukça daralmış bazıları unutulmaya yüz tutmuş sanatlarımız arasında yer almaktadır.

Sanatçılar geleneksel tekstil sanatlarının çağdaş yorumları ile birlikte günümüz tekstil sanatlarını yönlendirirken tasarımcılara da ilham kaynağı olmaktadır. Bu çalışmada, çağdaş tekstil sanatını oluşturan sanatçıların eserlerinden örnekler ile unutulmaya yüz tutmuş geleneksel sanat dallarından biri olan çarpana dokuma tekniklerini, geleneksel kullanım alanlarının dışında, yeni kullanım alanları ile özgün çalışmalar sunan sanatçılar ve sanat eserleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekstil sanatları, çarpana dokuma, dar dokuma, lif sanatı, geleneksel dokumalar.

ABSTRACT: As one of the most important inventions of the developmental stages of mankind, textile sheds light on the history of mankind as well. Traditionally, textile is a texture obtained by using such techniques as weaving, braiding, planking and such materials as thread, fiber, etc.

The traditional weavings commonly used in Anatolia are hand-weavings, rug weavings, carpet, rug, light rug, zili, sumak and narrow weavings, tablet weaving and colon. Today, the traditional usage areas of the mentioned weavings have considerably narrowed down and some of them are among our arts having faded into oblivion.

Together with the contemporary interpretation of the traditional textile arts, artists become the source of inspiration for designers, too, while directing today's textile arts. In this study, together with the examples from the works of artists which constitute the contemporary textile art, the tablet weaving technique, one of the traditional art branches having faded into oblivion, the new usage areas of it apart from the traditional ones, the artists presenting authentic works and the works of art were investigated.

Keywords: Textile arts, tablet weaving, narrow weaving, fiber art, traditional weavings.

* Bu çalışma, 29 Kasım-1 Aralık 2019 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenen "IV. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi"nde sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Öğr. Gör. - Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı/Bursa - yukseluz@uludag.edu.tr (ORCID ID: 0000-0002-1042-2456)

This article was checked by Turnitin.

1. Giriş

Dokuma, insanlığın gelişim süreci içinde, ilk aleti kullanmaya başladığı neolitik çağdan günümüze kadar gelişerek gelen bir yapıdır. Dokuma tekniklerinin çeşitliliği geleneksel tekstil sanatlarımızı oluşturmaktadır. Halı, kilim, cicim, zili, sumak, çarpana, kolon vb. Her bir dokuma tekniği kendi içinde değerlendirilebilecek kadar zengindir ve yöresel özelliklere sahiptir. Dar en dokuma grubundan olan çarpana dokumalarının dokuma ve desen teknikleri bakımından tekstil sanatları içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Anadolu'da yaygın olarak kullanılan geleneksel dokumaların üretimini yapan kişilerin sayısı hızla azalmakta ve kullanım alanları da daralmaktadır. Bu durum unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarımızın sayısını arttırmaktadır.

Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel sanat dallarından biri olan çarpana dokuma teknikleri ve geleneksel kullanım alanlarının dışında, çarpana dokumaların günümüz moda anlayışına uyarlanmış güncel uygulamaları ile özgün çalışmalar sunan sanatçılar ve sanat eserleri araştırılmıştır.

Bu çalışmada, çağdaş tekstil sanatının kurucuları ve sanat eserlerinden çarpana dokuma tekniğinin varlığının tespiti incelenmiştir. Tekstil sanatçılarının özgün sanat eser ortaya koyma çabalarında kullandıkları teknikler arasında tapestry, kilim, halı çoğunlukta olmakla birlikte, özgün teknikler de yer almaktadır. Ancak çarpana dokumaların kullanımı azdır. Dar en dokumalardan olan çarpana dokuma, tekniği ve geleneksel kullanım alanları bakımından diğer tekstil sanatlarımızdan ayrılmaktadır. Somut olmayan kültürel miraslarımızdan olan çarpana dokumalarına duyulan ilgiyi arttırmak, kullanım alanlarını genişletmek ve güncel kalmasını sağlamak amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Türkiye'de tekstil sanatları alanında yapılan çalışmalara öncülük eden kurumlar ve bu kurumlarda ilgili bölümleri kuran ilk girişimciler ile sanatçılar, eserleri, yayınlar, sergiler, tezler, basılı ve e-kaynaklar üzerinden araştırılmıştır. Tekstil sanatları alanında elde edilen verilerin teknik bilgilerinin "Çarpana Dokuma" tespiti yapılmıştır. Çarpana dokuma olanlar güncel tasarım uygulamaları bölümünde ele alınmıştır. Tekstil sanatları alanında çarpana dokuma tekniklerinin farklı uygulamaları yer almaktadır.

3. Türkiye'de Tekstil Sanatı Öncüleri

Tekstil sanatları alanındaki ilk girişim, Sabiha Gözen tarafından Devlet Güzel Sanatlar Akademisi içinde 1940 yılında Kumaş Desenleri Bölümü'nün kurulmasıdır. Bunun 1957-58 Eğitim öğretim yılında kurularak eğitime başlayan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu izlemiştir.

Yapılan belgesel gözlemlerde, tekstilin Türkiye'de çağdaş sanat dalı olarak başlangıcına ve gelişimine katkıda bulunan bazı sanatçıların Bedri Rahmi Eyüboğlu, Zeki Faik İzer, Özdemir Altan, Zekai Ormancı, Aydın Uğurlu,

Ayla Salman, Nil Yalter, Reyhan Kaya, Atilla Ergür, Belkis Balpınar, Filiz Otyam olduğu dikkati çekmiştir (Ölmez, Çotaoğlu, 2013:96; URL-1).

Tekstil sanatının plastik sanatlar alanında kendine yer bulması ve gelişmesi bu dönemde başlar. Ankara Resim ve Heykel Müzesi'nde açılan "Toprak ve Lif" (Earth and Fiber) Sanart'92 çağdaş tekstil sanatları örneklerini uluslararası platformda tanıtımı açısından önemli bir sergidir. (Özay, 2001: 78)

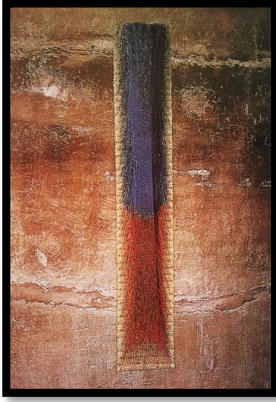

Fotoğraf: 3.1. (Soldaki) "Toprak ve Lif "(Earth and Fiber) Sanart'92 (Erzen, 1992) (URL-2)
Fotoğraf: 3.2. (Sağdaki) Olga de Amaral Ay Tablası, (URL-3)

"Uğurlu sanatçıların serbest çalışmaları gerektiğine inanmaktadır. Tekstilin giysi amacından çıkartılıp sanat objesi olarak görülmesinin sağlanması düşüncesinde olduğunu belirten sanatçı, bunun daha çok kültürel bir sorun olduğunu ileri sürmektedir. (Ölmez, Çotaoğlu, 2013:100) (URL-4)

Küratörlüğünü Ayten Sürür ve Biret Tavman'ın yaptığı 1. İstanbul Tekstil Sanatları Sergisi (2006), İstanbul'da açılmış ve daha sonra Bursa'ya da getirilmiştir. Eserler, tekstil sanat dallarının (keçe, örme, dokuma, bayama vb.) özgün, çağdaş yorumlar ile birlikte kullanılması bakımında önemli bir yere sahiptir. Sanatçılar, Ayla Salman, Aydın Uğurlu, Senem Uğurlu, Ali Yaldır, Filiz Otyam, Suhandan Özay, Füsün Özpulat, Hamdi Ünal, İdil Akbostancı'dan oluşmaktadır.

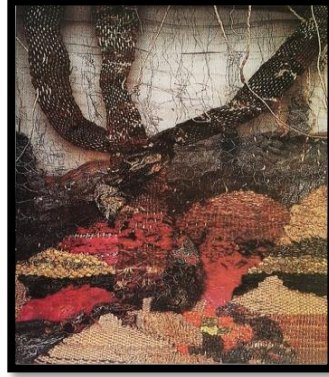
Geleneksel dokumacılığın oluşum süreci incelendiğinde, dokumanın zor ve zahmetli bir iş olduğu, uzun bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. (Atalayer, 2005: 28-30) Tekstil sanatlarında eser veren sanatçılar, bu geleneksel dokuma tekniklerini tekstil sanatı uygulamalarının yanı sıra diğer tekniklerle birlikte de kullanmışlardır.

Fotoğraf: 3.3. (Soldaki) Leinzo Ceremonial (Lienzo Töreni), Alga de Amaral, 1990 Ebat: 200 x 36 cm.; lif, altın varak, kireç boya (Özay, 2001:138)

Fotoğraf: 3.4. (Sağdaki) (Mehmet Siyah Kalem'den uyarlama)

Yorum: Zekai Ormanci ve Öğrencileri, 1970, 250 X 250 cm; çözgü: pamuk ipliği, atkı: yün; tapestry dokuma tekniği. (Özay, 2001:150)

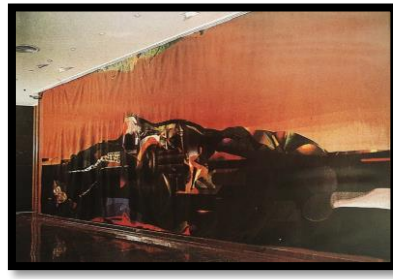

Fotoğraf: 3.5. (Soldaki) Çağdaş Müzik ve Üç Anadolu Kralı, Tasarım: Özdemir ALTAN, Yorum: Zekai ORMANCI, Zeki ALPAN, Ömer Karaçam, Ömer Karaçam, 1969. 700 X 340 cm; çözgü pamuk ipliği, atkı: yün; tapestry dokuma tekniği (İstanbul Radyo Evi Daimi Koleksiyonu) (Özay, 2001:146)

Fotoğraf: 3.6. (Sağdaki) Adsız, Aydın Uğurlu, 1994, 95 X 70 cm, farklı elyaf, yün, bakır tel; sanatçının özgün dokuma tekniği (Özay, 2001:163)

Fotoğraf: 3.7. Narlar I, Ayla Salma Görüney, 1975, 850 X 300 cm, çözgü: pamuk ipliği; atkı: sisal, tapestry dokuma tekniği, (Shareton Oteli Daimi Koleksiyonu) (Özay, 2001:152)

Fotoğraf: 3.8. (Soldaki) Barış. Tasarım: Devrim Erbil, Uygulama: Anonim, 1993, 700 X 340 cm, çözgü: pamuk ipliği, atkı: yün, tapestry dokuma tekniği. (Ankara Cumhurbaşkanlığı Köşkü Şeref Holü Daimi Koleksiyonu) (Özay, 2001:154)

Fotoğraf: 3.9. (Sağdaki) Kompozisyon. Zekai Ormancı, 1993 30 m²., çözgü: pamuk ipliği, atkı: yün, tapestry dokuma tekniği. (Ankara Cumhurbaşkanlığı Köşkü Şeref Holü Daimi Koleksiyonu) (Özay, 2001:155)

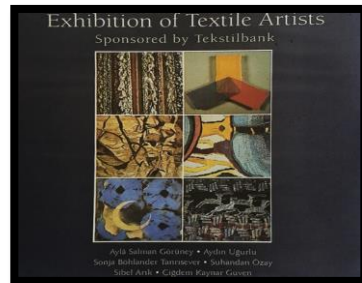

Fotoğraf: 3.10. (Soldaki) Güneş. Tasarım: Belkis BALPINAR.

Uygulama: Geleneksel kilim dokuyucu, 1993, 120x170 cm., çözgü yün; atkı: yün, doğal boya; kilim, (Özay, 2001:169)

Fotoğraf: 3.11. (Ortadaki) Kayalar. Sonja Böhlander Tanrısever, 122 X 102 cm., çözgü: pamuk ipliği, atkı: yün, karışık malzeme, sanatçının özgün dokuma tekniği. (Özay, 2001: 177)

Fotoğraf: 3.12. (Sağdaki) Triptikon. Suhandan Özay, 2000, 50x125, 30x135, 50x125 cm., çözgü: keten ipliği, atkı: sisal, ipek, keten, metal iplik, sanatçının özgün dokuma tekniği. (Sanatçı Koleksiyonu-Alaçatı) (Özay, 200:178)

Fotoğraf: 3.13. (Soldaki) Tekstil Sanatçıları Grubu Sergisi, The Textile Institute'de 76th World Conference (76. Uluslararası Dünya Tekstil Kongresi), İstanbul, 1995

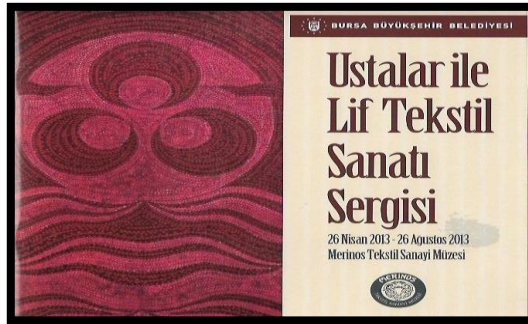
Fotoğraf: 3.14. (Soğdaki) Tekstil Sanatçıları Sergisi, Türkiye İHF 95 İstanbul Uluslararası Moda Fuarı, Dünya Ticaret Merkezi, İstanbul 17-20 Ağustos 1995

Fotoğraf: 3.15. (Soldaki) Günümüz Sanatçıları 11. İstanbul Sergisi, 1990
Uğur Mine Tamay, Soyutlama, 1981, Resim - Halı dalında ödül, İstanbul Resim Heykel Müzesi. (URL-5)

Fotoğraf: 3.16. (Ortadaki) Günümüz Sanatçıları 11. İstanbul Sergisi 1990
Gülcan Sagun Karadağ, Kompozisyon, Halı 127x67 cm., 1982. (URL-6)

Fotoğraf: 3.17. (Sağdaki) Günümüz Sanatçıları 20. İstanbul Sergisi,
Gülsün Karamustafa, Sıradan Bir Aşk Hikayesi, Duvar Halısı, 1985. (URL-7)

Fotoğraf: 3.18. Ustalarla Lif Tekstil Sanatı Sergisi, Merinos Tekstil Sanayi Mizesi, Sergi Kataloğu, 26 Nisan-26 Ağustos 2013

Tekstil-lif sanatı hareketi çağdaş sanatın önemli bir disiplini olan tekstil çalışmalarını, teknolojisini ve biçimlendirilmesindeki olanakları ile

iki boyutlu ve üç boyutlu sanatların arasında sorunları ve çözümleriyle de yeni bir yaklaşım getirmiştir. Sergide yer alan sanatçılar, ülkenin öncü isimleri olan ilkler ve onların devamı olan ikinci kuşak sanatçılardır. "Ustalar İle Tekstil-Lif Sergisi" ulusal ve uluslararası deneyim ve birikime sahip ustaların katılımları ve onların eserleriyle oluşturulmuş bir buluşmadır. (Sürür, 2013:5) Sergiye 27 sanatçı eserleri ile katılmış olup kullandıkları teknikler arasında çarpana dokuma tekniği yer almamaktadır.

4. Çarpana Dokuma Tekniği

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen arkeolojik tekstil bulguları, tekstilin başlangıcı ve gelişimi hakkında bilgi vermektedir. Arkeolojik bulgular, iplik eğirmede kullanılan ağırşaklar, dokuma ağırlıkları dokuma kumaş parçaları ve tekstil materyalinin bulunduğu alanda bıraktığı negatif izler olarak değerlendirilebilir. Kazılarda ele geçen tekstil bulguları tarihlendirme açısından çok önemlidir.

Anadolu'da dokumacılığın başlangıcı yaklaşık olarak M.Ö. 6000 yıllarına denk gelmektedir. Konya'nın Çumra ilçesinde bulunan Çatalhöyük'te 1961 yılında James Mellaart'ın yaptığı kazılarda ele geçen dokunmuş tekstil kalıntıları bu savı desteklemektedir. (Ergün, 2013:17)

Çarpana dokuma tekniği çok eskiye dayanır. Hemen her dilde çarpana için bir sözcük bulunması bu tekniğin değişik yer ve ülkelerde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktığını gösterir. (Dölen:1992:288)

Norveç'de bulunan arkeolojik bulgu bunu desteklemektedir. (Fotoğraf: 4.1.) Çarpana dokuma tekniği düz dokumaya göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular bu savı desteklemektedir. Susa'da bulunan çarpana buna örnektir. "Susa'da İ.Ö. 3000'lere ilişkin bir fil dişi çarpana bulunmuştur". (Dölen E, 1992: 288)

Fotoğraf: 4.1. Kraliçe Asa'nın mezarında bulunan çarpana kartları ve tezgahı, Norveç. MS. 850 (URL-8).

Çarpana dokuma işlemi, çözgü ipliklerinin desene göre kartlardan geçirilmesi ve gergin bir pozisyona getirilmesi ile başlar. Dokumada ağızlık kart yüksekliği kadardır. Dokuma; ağızlığın açılması, atkının atılması, sıkıştırılması ve desene göre kartların konum değiştirmesi ile çözgü boyunca devam eder. Çarpana dokumalar çözgü yüzlü dokumalardır. Atkı ipi genellikle kenar çözgü ipi renginde atılır ve renk olarak ayırt edilmez.

(Fotoğraf: 4.2) Ancak atkı ipinin dokumada görülmesi istenirse kenar çözgü ipi renginden farklı bir renkte atılabilir. (Fotoğraf: 4.3) Bu da görsel olarak farklı bir etki oluşturmaktadır.

Fotoğraf: 4.2. (Soldaki) Atkı ipinin kenar çözgü ipi rengiyle aynı renkte atılması. Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü çarpana dokuma kurs çalışması. Sevgi Yüksel Uzunöz, 2019
Fotoğraf: 4.3. (Sağdaki) Atkı ipinin kenar çözgü ipi renginden farklı renkte atılması. Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü çarpana dokuma kurs çalışması. Sevgi Yüksel Uzunöz, 2019

Çarpana dokumada kenar çözgü iplikleri farklı renkte olabilir. Örnek desen çiziminde (Şekil:4.2.2) yer aldığı gibi, üç adet kırmızı iplik ve üç adet mor iplik olabilir. Bu uygulama görsellik bakımından dokumada farklı etkilerin yaratılmasına olanak sağlar. Tekstil sanatları çalışmalarında tercih edilebilir.

Geleneksel çarpana dokuma yönteminin uygulama teknikleri bölgelere göre değişiklik göstermektedir. "Çarpana dokumada kartlar geri çevrilmez kartların kendi ekseninde döndürülmesi ile yönleri değiştirilerek sürekli ileri hareket ettirilir." (KK)

Çarpana dokumada yeni ağızlık açmak amacıyla çarpanaların çözgü doğrultusunda ileri yada geri hareket ettirilmesi, bir çok kaynakta "döndürme" olarak ifade edilmektedir. Antalya Döşemealtı- Çığlık Köyü'nde ve Fetiyede bu harekete "yuğma" denir. ...Çarpana dokumadaki konumlarının değiştirilmesi amacıyla yapılan harekettir. Çarpanaların bu hareketine Antalya- Döşemealtı- Çığlık Köyünde ve araştırma yapılan diğer bölgelerde "çevirme" denir. (Atlıhan, 2017: 50) Çarpana dokuma tekniklerinin, farklı kaynaklarda bölgelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Yerli ve yabancı kaynaklarda, teknik tanıtma yöntemlerinde yazarlara göre farklar olduğu görülmektedir. Örneğin: Çarpana delikleri, kimi kaynaklarda numaralarla, kimilerinde de harflerle gösterilmiştir. Ulaşılan kaynakların içinde çeşitli teknikleri içeren en ayrıntılı kitap Collongwood'un 1982'de yayımladığı "Tablet Weaving" kitabıdır. (Atlıhan, 2017: 18)

Alan araştırmasında Balıkesir yöresi geleneksel çarpana dokuma kartlarının üzerinde herhangi bir işaretlemenin yer almadığı görülmüştür. Kartların ön yüzü ve arka yüzü olarak kabul edilen iki yüzü vardır. Çarpana kartların deliklerinden geçirilen ipliklere göre hareketleri belirlenmektedir.

Dokumacı, çarpana dokumasının uç kısmında yer alan çözümlü ipliklerini dokumada kullandığı çarpana kart benzeri hazırlanmış olan keçe veya kartondan geçirerek deseni muhafaza etmektedir. Bu çalışma örneğine Balıkesir yöresinde "fak" denir. (Fotoğraf:4.4.) (KK)

Kosswing de belirli bir yöre belirtmeden Anadolu'da oldukça geniş alanda bu örneğe "fak" denildiğini yazar (Kosswing 1967, s. 81). (Atlıhan, 2017:46)

Fak için kullanılacak kart modelleri "önceden hazırlanmış keçe parçalarından" (Atlıhan, 2017:46) veya Fotoğraf: 4.4. de görüldüğü gibi 3-4 cm kenar ölçüleri olan kartonlardan hazırlanmaktadır. Karton deliklerinin yakılarak açılmış olduğu görülmektedir.

Dokumanın günlük yaşamın bir parçası olarak uygulandığı ve öğrenildiği kaynak kişinin sözlerinden anlaşılmaktadır. "Bizde her çocuk dokuma yaparak büyür. Çocuklar, çözümlü hazırlanmasında, dokuma işleminde büyükleri dikkatle izler, öğrendiğinde kendi dokumasını yapar. Gündelik yaşamın bir parçasıdır. Dokuma ön hazırlık ve dokuma aşamasında her yaşta aile bireylerinin yapabileceği bir iş mutlaka vardır. Dokumada kullandığı kılıcın kayın validesinin kayın validesinden kaldığını belirtirken kılıcın çatlayan kenarını işaret ederek (Fotoğraf: 4.1.1.) artık bu kılıç da yıprandı, benim yaşında dokumaya elvermiyor." (KK) diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Kaynak kişinin sözlerinden de anlaşıldığı gibi somut olmayan kültürel mirasımızın yaşayan temsilcileri yavaş yavaş azalmakta ve dokumanın sürdürülebilirliğinin zorlaştığı anlaşılmaktadır. Bu tekniğin kullanım çeşitliliğinin arttırılması, yaygınlaşmasına olanak sağlayabilir.

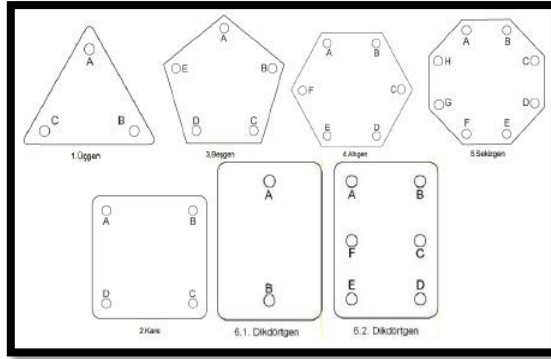
Fotoğraf: 4.4 "Fak" özel çekim. Sevgi Yüksel Uzunöz, 2019

4.1.Çarpana Kartları

Anadolu'da "çarpana" dar dokumaların bir türünün yapımında kullanılan; üçgen, kare ve çokgen biçiminde köşeleri ve bazen ortasında delikleri olan, bir elin ayasına yakın ölçülerde, ince ve her iki yüzü düzgün sert bir levhadır. Anadolu'nun birçok yerinde bu levhaya "çarpana", bazı bölgelerde "pine" denildiği kaydedilmiştir (Atlıhan, 2017: 21). Çarpana dokumada kullanılan bu materyallerin (levha, kart) bölgelere göre farklı

adlandırıldığı görülmektedir. Bu makalede "çarpana kartı" olarak kullanılacaktır.

Üçgen, kare, dikdörtgen ve çokgen (5'gen, 6'gen, 8'gen) şeklindeki çarpana kart örnekleri görülmektedir. (Şekil: 4.1.1.) Arkeolojik bulgulardan ilk çarpana kart örneklerinin "fil dişi"nden (Dölen E, 1992: 288) yapılmış olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Geleneksel olarak çarpana kartları sert plakalardan (deri, mukavva, ağaç vb.) yapılmıştır (Fotoğraf: 4.1.1.). Günümüzde sıkıştırılmış kağıtlar özel bıçaklarla kesilerek istenilen form ve incelikte üretilebilirken plastik malzeme kullanımı da mümkündür.

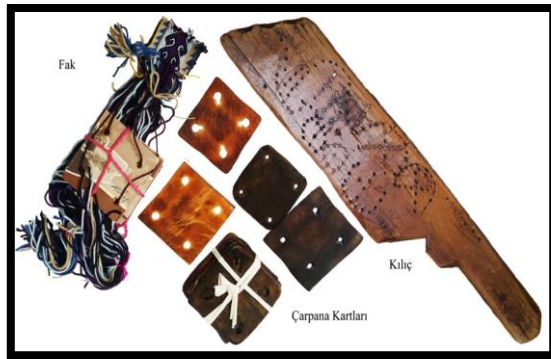

Şekil: 4.1.1. Çarpana kart örnekleri (Yüksel Uzunöz, 2017: 251). (URL-9)

Çarpana kartları avuç içine rahatça sığabilecek boyutta (6-10 cm) ve delikleri köşelerden yaklaşık 1cm kadar içerde olması uygundur.

Çarpana kartları çeşitli olmasına rağmen, kare çarpana kartının temiz bir ağızlık elde etme oranı diğer çarpana kartlarına oranla daha fazladır. Bu özelliği kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Temiz ağızlık, çözümlü ipliklerinin altta ve üstte gruplanarak ikiye ayrılması ile oluşmaktadır.

Kartın delik sayısı desen rapor yüksekliğini belirlemektedir. Örneğin; dört delikli kartta desen rapor yüksekliği dört, altı delikli kartta desen rapor yüksekliği altı olmaktadır.

Fotoğraf: 4.1.1. Balıkesir yöresi çarpana kart örnekleri, kılıç ve fak. Özel koleksiyon (Fotoğraf özel çekim: Sevgi Yüksel Uzunöz)

4.2.Çarpana Dokuma Desen Çizimi

Çarpana dokuma deseni için örnek uygulamalar çizilmiştir. (Şekil: 4.2.1. ve 4.2.2.) Çarpana dokuma yönteminde uygulanacak tekniğe göre desen oluşturulur. Çarpana dokuma desenleri 20 adet kare (Şekil: 4.2.1.) ve 24 adet altıgen çarpana kartı (Şekil: 4.2.2.) için oluşturulmuştur. İplik geçirme yönleri (Şekil: 4.3.1. ve 4.3.2.) gösterilmektedir. Kart adedi numaralarla gösterilmiştir. Çarpana dokuma deseni içinde kullanılan semboller, ipliklerin rengini ifade etmektedir. Örnek; X: kırmızı rengi, *: sarı rengi, □: mavi rengi ifade edebilir. Desen içinde boş bırakılan alan başka bir açıklama içermiyorsa rengi ifade etmektedir. (Şekil:4.2.2.)

Delikler																				
A	X	X	X	*	*	□	X	*	*	□	□	*	*	X	□	*	*	X	X	X
B	X	X	*	X	□	*	*	X	□	*	*	□	X	*	X	□	X	*	X	X
C	X	X	*	□	X	*	X	□	X	*	*	X	□	X	*	X	□	*	X	X
D	X	X	□	*	*	X	□	*	*	X	X	*	*	□	X	*	*	□	X	X
Kart Adedi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Yönler	Z	S	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	S	S	S	S	S	S	S	S	Z	S

Şekil: 4. 2.1. Dört delikli çarpana kartı için desen çizim örneği

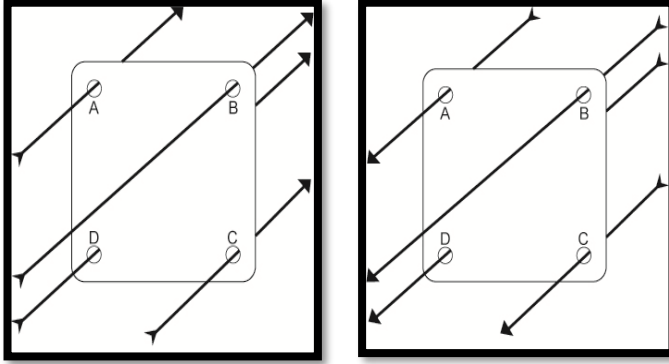
A																				
B																				
C																				
D																				
E																				
F																				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Z	S	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	S	S	S	S	S	S	S	S	Z	S

Şekil:4.2.2. Altı delikli çarpana kartı için hazırlanan desen örneği.

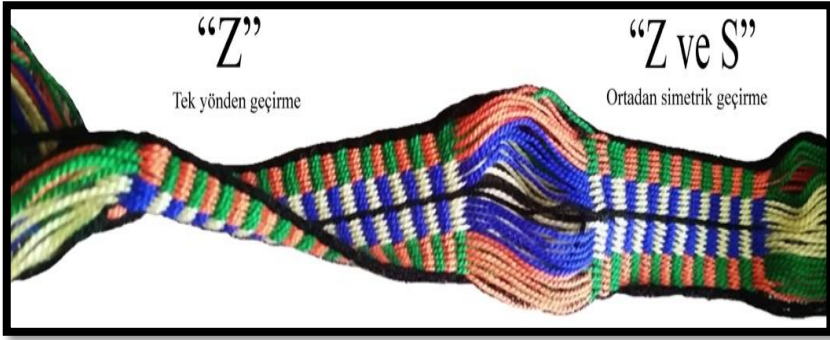
4.3. Çarpana Dokuma Kartlarından Çözgü İpliklerinin Geçirilmesi

Çözgü iplikleri dokunacak desene göre çarpana kartlarından yönlerine göre ("S" ve "Z") geçirilir. Çarpana kartının ön ve arka olmak üzere iki yüzü vardır. Genellikle rakam ve harflerin yer aldığı yüzü ön yüz diğer yüzü arka

yüz olarak tanımlanmaktadır. Çözümlenmiş ipliklerinin kartın ön yüzünden arka yüzüne doğru geçirilmesi (Şekil: 4.3.1.) ve ipliklerin arka yüzünden ön yüzüne doğru geçirilmesi (Şekil: 4.3.2.) görülmektedir.

Şekil:4.3.1.(Soldaki)Önden arkaya "Z" / Şekil:4.3.2. (Sağdaki)Arkadan öne "S" (Yüksel Uzunöz, 2017: 251). (URL-10)

Fotoğraf: 4.3.1. Çarpına kartlarından boşluklu geçirme. Tek yön "Z" ve ortadan simetrik "Z ve S" Bursa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü çarpına dokuma kurs çalışması. Sevgi Yüksel Uzunöz 2019

Çarpına kartlarından ipliklerin geçirilme yönü dokumanın iç mekaniğini etkilemektedir. Dokuma ipliklerin geçirilme yönüne göre kıvrılma eğilimi gösterir (Fotoğraf: 4.3.1. "Z" tek yönden geçirme). Simetrik düzende ise ipliklerin geçirilme yönünden dolayı dokuma iç mekaniği dengelenir ve kıvrılma olmaz (Fotoğraf: 4.3.1. "Z ve S" ortadan simetrik geçirme). Bu özellikler tekstil sanatlarında kullanılabilir.

4.4. Güncel Çarpına Tasarım Uygulamaları

Çarpına dokuma uygulamalarının günümüz moda anlayışına uyarlanması, gerek kullanım alanı gerekse uygulanma yöntemleri bakımında güncel olmasını sağlayacaktır.

Fotoğraf: 4.4.1. (Soldaki) Sevgi Yüksel Uzunöz, "Amatıslı Çarpama Dokuma Kolye", 57x3x3 cm. (Yayın: XII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi / Sanat Etkinlikleri, Konya, 25-27 Nisan 2019)

Fotoğraf: 4.4.2. (Ortadaki) Sevgi Yüksel Uzunöz, "Çarpama Dokuma Kolye", 210x3 cm (Yayın: 6th International Conference "Diaspora, Transnationalism, Transculturalism And Intercultural Communications As New Forms Of Social Capita" Ohrid-Vodici, 12-18 January 2018).

Fotoğraf: 4.4.3. (Sağdaki) Sevgi Yüksel Uzunöz, "Çarpama Dokuma Kolye", 210X3 cm (Yayın: "Ege ART" IX. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri, Bayındır-İzmir 28-29 Eylül 2017)

Fotoğraf: 4.4.4. (Soldaki) Sevgi Yüksel (2017), "El ve Çarpama Dokuma ", 200x34 cm (Yayın: "IMFARTS 2017" Sergi Kataloğu, Belek-Antalya, 29 Nisan -1 Mayıs)

Fotoğraf: 4.4.5.(Sağdaki) Detay (dokuma aşaması)

El dokuma tezgahında kumaşa dahil edilen çarpama dokumalar ile yapılmış özgün bir çalışmadır. Dokuma aşamasında açılan ağızlıktan atılan atkı aynı zamanda çarpama çözgülerinin arasından geçerek çarpama dokumayı kumaşa dahil eder. Bu teknikle oldukça güzel görünümlü dokumalar yapmak mümkündür. Resimde çarpama dokuma tekniğinin en

basit yöntemi (grup halinde ileri ve geri çevirme) kullanılmıştır. Farklı tekniklerde el dokuma ile çarpana dokumanın birleştirilmesi ve bunların kombinasyonları ile özgün çalışmalar yapılabilir (Fotoğraf: 4.4.6).

Fotoğraf: 4.4.6 El dokuma tezgahında, el dokuma ile çarpana dokuma tekniğinin birlikte uygulanması. (URL-11)

Fotoğraf: 4.4.7. Mont tasarım örnek dikim ön (Soldaki) ve arkadan (Sağdaki) görünüm (Yüceer Arslan, 2014:137). (URL-12)

Yöresel çarpana dokuma motiflerinden dokunmuş orjinal çarpana dokumalarının giysiye uygulanması (Fotoğraf: 4.4.7. ve 4.4.8.) çarpana dokumalarının farklı kullanım alanlarına örnek oluşturmaktadır.

Fotoğraf: 4.4.8. Kazakistanda dokunan çarpana dokuma motifleri kullanılarak yapılmış bir çalışma. (URL-13; Özkan Tağı, Yerdenova, 2019:129)

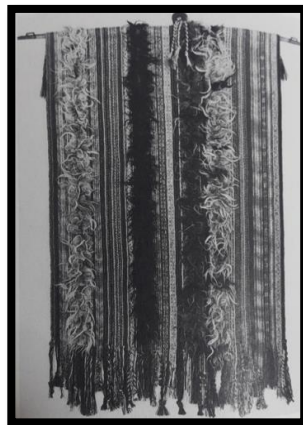
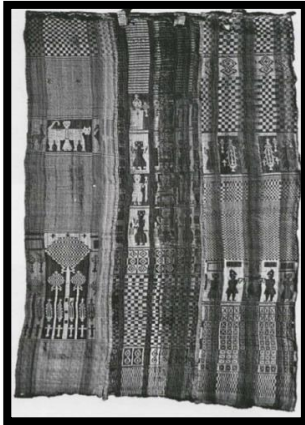

Fotoğraf: 4.4.9. (Soldaki) (Yüksel Uzunöz, S, 2017) "Kart No: 46", 110x34 cm (Yayın: Yörük Yaşamı Kültürü ve Uluslararası Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu-Antalya, Sergi Kataloğu, 09-11 Kasım 2017)

Fotoğraf: 4.4.10. (Sağdaki) (Yüksel Uzunöz, S, 2019) "H&Karadelik", 107x10x8 cm
Teknik: Çarpana Dokuma

Materyal: Çözgü ve Atkı %100 İpek ve özel baskılı çarpana kartları (Sergi-Yayın: Göbeklitepe Art-Şanlı Urfa 28-30 Kasım 2019-URL-14)

Çarpana dokumanın çok geniş uygulanması (Fotoğraf: 4.4.11 ve 4.4.22) farklı kullanım alanlarına yöneltirken dar ende şerit halinde dokunanların (Fotoğraf: 4.4.15-4.4.18 ve 4.4.20.) dokunduktan sonra dikiş ile birleştirilmesi ile geniş yüzeylerin elde edilmesine örnek oluşturmaktadır. Çift yüzlü çarpana dokuma tekniği (Fotoğraf: 4.4.6, 4.4.8, 4.4.10, 4.4.11, 4.4.13, 4.4.23, 4.4.24.) figürlerin dokunmasına olanak sağlamaktadır. Çarpana kartlarının yer değiştirilmesi ile yapılan (Fotoğraf: 4.4.13, 4.4.17 ve 4.4.19) uygulamalar yeni fikirler vermektedir.

Fotoğraf: 4.4.11. (Soldaki) Çarpana Dokuma Royal Ontario Museum Toronto No:92.2261 (URL-15)

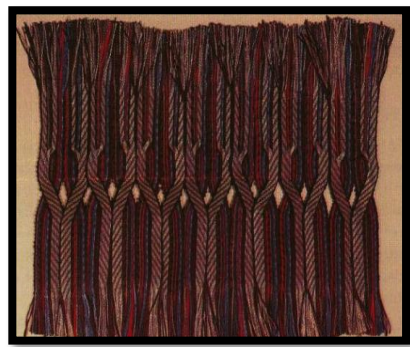
Fotoğraf: 4.4.12. (Sağdaki) Tribal Cloth (Geneksel Örtü) (6" x 10") Lillian Elliott (Russell, 1975: 86).

Fotoğraf: 4.4.13. (Soldaki) Harper (Russel, 1975:130)
Fotoğraf: 2.3.3.14. (Sağdaki) detay

Fotoğraf: 4.4.15. Bay ve Bayan Kroll'un Koleksiyonu (URL-15)

Fotoğraf: 4.4.16. Kartların yer değiştirilmesi tekniğinin uygulandığı bir çalışma. (URL-16)
Fotoğraf: 4.4.17. Kartların yer değiştirilmesi tekniğinin uygulandığı bir çalışma. (URL-17)

Çarpana dokuma kartlarının yer değiştirilmesi ve dokunan çarpanaların birleştirilmesi ile oluşturulan bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bu teknik tekstil sanatlarında uygulanabilir.

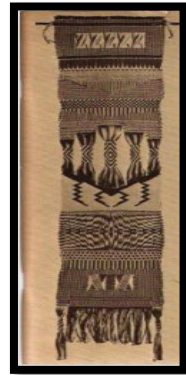

Fotoğraf: 4.4.18 Kartların yer değiştirilmesi tekniğinin uygulandığı bir çalışma. (URL-18)
Fotoğraf: 4.4.19. Kartların yer değiştirilmesi tekniğinin uygulandığı bir çalışma. (URL-19)

Fotoğraf: 4.4.20. (Soldaki) Çarpama Dokuma. Plum Kimona, 9" x 7 ", James Storey koleksiyonu. (URL-20)

Fotoğraf: 4.4.21. (Sağdaki) Detay.

Fotoğraf: 4.4.22. Geleneksel bir giysi olarak kullanımı (Soldaki) (URL-21)

Fotoğraf: 4.4.23. (Ortadaki) (URL-22)

Fotoğraf: 4.4.24. (Sağdaki) Kartların yer değiştirilme tekniği ile birlikte diğer tekniklerin de kullanıldığı bir çalışma. (URL-23)

Sonuç

Tekstil, tarihsel gelişimi içinde insanlık tarihine de ışık tutacak pek çok bilgiyi içinde barındırır. Arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular

müzelerde sergilenen eserler bunların birer göstergesidir. Tarihi geçmişi ile birlikte günümüze kadar gelen tekstil sanatlarının kullanım alanları her geçen gün azalmakta, hatta unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarımız arasında hızla yerlerini almaktadır. Bu sanat dallarını geleneksel yöntemlerle icra eden kişi sayıları her geçen gün çeşitli sebeplerle azalmaktadır.

Tekstil Sanatları, Plastik Sanatlar içinde önemli bir yere sahiptir. Tekstil Sanatlarının öncüleri ve yeni yetişen sanatçıların katkıları ile daha da önemli seviyelere ulaşacaktır. Araştırmada tekstil sanatının öncülerinin eserlerinden örnekler verilmiştir. Bu eserler çoğunlukla tapestry dokumalardır. Tapestry dokuma tekniği kilim dokuma tekniğine benzemektedir. Atkı iplikleri çözgü ipliklerini tamamen kapatır ve atkı yüzü bir dokuma oluşur. Desenlendirme atkı iplikleri ile yapılmaktadır. Halı, kilim, cicim, zili, sumak, keçe ve boyama tekniklerinin kullanımı da görülmektedir. Söz konusu tekniklerin birlikte kullanımı veya serbest teknik olarak ifade edilen özgün çalışma tekniklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Tekstil sanatçılarının çarpına dokuma tekniğini, geleneksel kullanım alanının dışında tekstil sanatlarında çok yaygın kullanmadığı görülmektedir.

Geleneksel el sanatlarımızı oluşturan sanat dallarının geleneksel kullanım alanlarının dışında çağdaş sanat anlayışı ve çağdaş yorumlarla tekstil sanatçılarının eserlerinde az kullandıkları görülmektedir. Bu tekniklerin kullanımı hem kültürel birikimin aktarımı hem de çağdaş yorumlarla yeniden hayat bulması bakımından önemlidir. Geleneksel dar en dokuma tekniklerinden olan "Çarpına Dokumalar"ın içinde barındırdığı kültürel birikimin aktarılması ve sürdürülebilirliği açısından çağdaş yorumlarla yeni uygulamalarda varlık bulması gerekmektedir. Geleneksel dokumalar, çağdaş tekstil sanatlarının özgün yorumları ile birlikte günümüz tekstil sanatlarına kaynak oluştururken, sanatçılara da ilham kaynağı olmaktadır. Uygulama örnekleri arasında; el dokuma ile çarpına dokumanın birleştirilmesi, çarpına dokumanın çok geniş uygulanması, çarpına dokumanın dokunduktan sonra dikiş ile birleştirilmesi gibi uygulamaların yanı sıra aksesuar olarak kullanımı da görülmektedir.

Bu çalışmada çarpına dokuma tekniğinin tekstil sanat dallarında kullanımı araştırılmıştır. Araştırma sergi kataloglarının taranması, yayınlar, e-katalog vb. Ayrıca çarpına dokumaları üzerine yayınları olan hocalarımızın ulaşılabilen kaynakları taranmıştır danışmanı oldukları tezler incelenmiştir. Çarpına dokumalar üzerine yapılmış tezler çok değerli bilgileri ve yöresel özellikleri de içermektedir. Ancak araştırma konusu olan geleneksel kullanım alanının dışında özgün sanat eserlerinde kullanımı bakımından ulaşılabilen kaynak sayısı sınırlı kalmıştır. Farklı alanlarda çarpına dokumalarının uygulandığını görmek mümkündür. Örneğin; giyside bant olarak, kemer, kolye vb. gibi. Bu tekniklerin uygulanması kültürel bilgi birikiminin aktarılmasını sağlamaktadır. Üniversiteler ve yaygın eğitim

kurumlarında kurslarda buna yer verilmesi yaygınlaşmasını ve bilinirliğini arttırması bakımından çok önemlidir.

Tekstil sanatları alanında çarpına dokuma tekniklerinin kullanım oranı diğer dokuma teknikleri ne oranla daha azdır. Bu da tekstil sanatları alanında çarpına dokuma tekniklerinin kullanımının yeterince yaygın olmadığını göstermektedir. Literatür araştırması bunu doğrulamaktadır.

Bu araştırma, "Çarpına Dokuma" tekniklerine dikkat çekerek, henüz yeterince işlenmemiş bir konuyu gündeme getirerek kaynak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Atalayer, G. (2005). Anadolu'da dokumacılık kültürü ve sanatsal yaratıcılık. *Sanatta Anadolu Aydınlanması Bireysellik Ulusallık Evrensellik Ulusal Sanat Sempozyumu*, 28-30, Ankara: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Atlıhan, Ş. (2017). *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan çarpına dokumalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Dölen, E. (1992). *Tekstil Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ege Art IX. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Sergi Kataloğu, Bayındır-İzmir 28-29 Eylül 2017.
- Ergün, G. (2013). *Beycesultan Höyük Tunç Çağı ağırşakları ve dokuma ağırlıkları*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi.
- İmfarts, Sergi Kataloğu*, Belek-Antalya, 29 Nisan -1 Mayıs, 2017
- Özay, S. (2001). *Dünden bugüne dokuma resim sanatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Russell, E. (1975). *Off loom weavimg*. Publihhed simultaneously in Canada by Little, Brown&Company(Canada) Limited.
- Sürür, A. (2013). Ustalarla ile lif tekstil sanatı sergisi. *Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, Sergi Kataloğu*, Bursa
- Tekstil Sanatçıları Sergisi*, Türkiye IHF 95 İstanbul Uluslararası Moda Fuarı, Dünya Ticaret Merkezi, İstanbul, Sergi Kataloğu, 17-20 Ağustos 1995
- Türkiye İMF 95 İstanbul Uluslararası Moda Fuarı, Sergi Kataloğu*, İstanbul, 1995.
- Ustalarla Lif Tekstil Sanatı Sergisi*, Merinos Tekstil Sanayi Müzesi 26 Nisan-26 Ağustos, Katalog, Bursa, 2013
- Yörük Yaşamı Kültürü ve Uluslararası Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu, Sergi Kataloğu*, Antalya-09-11 Kasım 2017
1. *İstanbul Tekstil Sanatları Sergi Kataloğu*, İstanbul, 2006.
- XII. *Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi / Sanat Etkinlikleri, Sergi Kataloğu*, Konya, 25-27 Nisan 2019
- 6th *International Conference "Diaspora, Transnationalism, Transculturalism And*

Elektronik Kaynaklar

URL-1:

https://www.academia.edu/33389369/T%C3%BCrkiye_de_Tekstil_Sanat%C4%B1_ve_Kad%C4%B1n_Sanat%C3%A7%C4%B1lar.pdf (Eriřim: 22 Kasım 2019)

URL-2: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/10935>, (Eriřim: 22 Kasım 2019)

URL-3: http://olgadeamaral.art/publications_02.html Olga de Amaral, (Eriřim: 20 Kasım 2019)

URL-4:

https://www.academia.edu/33389369/T%C3%BCrkiye_de_Tekstil_Sanat%C4%B1_ve_Kad%C4%B1n_Sanat%C3%A7%C4%B1lar.pdf(Eriřim:20 Kasım 2019)

URL- 5: <http://ugurmine.com/resim-hali-galerisi/> (Eriřim:20 Kasım 2019)

URL-6:

<https://www.google.com/search?q=G%C3%9CLCAN+SAGUN+KARADA%C4%9E+++KOMPOZ%C4%B0SYON+1982&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKewit1eCnxYPmAhWww8QBHRQcDRgQsAR6BAGIEAE&biw=1104&bih=681#imgrc=KffdMZOjREciM> (Eriřim: 20 Kasım 2019)

URL-7: <https://imoga.org/collections/gulsum-karamustafa>, (Eriřim: 20 Kasım 2019)

URL-8: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving, (Eriřim: 01 Kasım 2019)

URL-9: <http://www.selcuk.edu.tr//dosyalar/files/024/azerbaycan-11-15-04-2017.pdf> (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-10: <http://www.selcuk.edu.tr//dosyalar/files/024/azerbaycan-11-15-04-2017.pdf> (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-11: <https://ingedam.wordpress.com/galleries/gallery-cloth-2/#jp-carousel-95> (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-12: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/28388/301842> (Eriřim:10 Kasım 2019)

URL-13: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/668171>, (Eriřim: 5 Haziran 2019.

URL-14:

http://www.gobeklitepeart.turkiyekongre.com/index_htm_files/gobeklitepeart-2019-katalog-s4.pdf (Eriřim: 18 Ocak 2020)

URL-15: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 10.11.2019)

URL-16: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-17: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-18: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-19: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-20: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-21: https://issuu.com/veafil/docs/card_weaving (Eriřim: 13 Kasım 2019)

URL-22: <https://www.facebook.com/gonit.weaving> (Eriřim:10 Kasım 2019)

URL-23: <https://www.librarycat.org/lib/dhsg/item/160325103> (Eriřim: 10 Kasım 2019)

Sözlü Kaynaklar

KK: Müesser Kemerli, 1936 doğumlu, Tahtakuşlar Köyü-Balıkesir, (Görüşme: 08 Kasım 2019)